

GUN LIDESTAV • EVA HOLMGREN • CARINA KESKITALO

De svenska allmänningskogarna - en framgångssaga?

- Mellan åren 1861–1918 etablerades 33 allmänningskogor i Dalarnas, Gävleborgs, Västerbottens och Norrbottens län, vilka brukas gemensamt men tillhör de enskilda skogsfastigheter de avsatts ifrån.
- Syftet var flerdådigt: förbättra skogsproduktion, förhindra bolagens uppköp av bondeskogen, skapa en ekonomisk bas för bondebefolkningen, och stödja den lokala ekonomin och välfärden.
- Dagens delägare är generellt sett nöjda för egen del och med avseende på bidraget till lokal utveckling.
- Det finns stora regionala skillnader i hur allmänningskogarna motsvarat de av staten uppsatta målen.
- Skillnader kan kopplas till hur de blivit styrda och den miljö inom vilken de blivit etablerade.

I samband med storskiftet och avvittningen etablerades 33 allmänningsskogar i det inre av nuvarande Dalarnas (tidigare Kopparbergs), Gävleborgs, Västerbottens och Norrbottens län åren 1861–1918. De största omfattar mer än 50 000 ha (Orsa och Jokkmokk) medan den minsta består av endast drygt 500 ha. Sammantaget upptar dessa allmänningsskogar – eller besparingsskogar som de kallas i Dalarna – cirka 540 000 hektar produktiv skogsmark (Figur 1). Marken tillhör de enskilda fastigheter som de en gång avsattes ifrån, men den står under en för delägarna gemensam förvaltning. Med den konstruktionen ville staten uppnå flera saker:

- Bättre skogsskötsel och uthållig skogsproduktion.
- En långsiktig och hållbar ekonomisk bas för traktens bondebefolkning.
- Förhindra skogsbolagens uppköp av bondeskogen.
- Stödja den lokala ekonomin och välfärden.

Sedan bildandet har antalet delägare ökat avsevärt och uppgår numera till cirka 25 000 personer. Närmare hälften av dessa bor numera utanför den socken eller kommun där allmänningen är belägen. Även juridiska personer, t.ex. skogsbolag, ingår i ägarskaran, och deras sammanlagda ägarandel uppgår till 22 %.

Alla allmänningsskogar lyder under den generella skogsvårdslagstiftningen men regleras dessutom organisatoriskt av lagen om Allmänningsskogar i Norrland och Dalarna (SFS 1952:167) samt ett för varje allmänning specifikt reglemente. Beslut om förvaltning och skötsel tas gemensamt av en av delägarna vald styrelse men utförs av en skogligt utbildad förvaltningspersonal. Antalet röster är i princip proportionellt mot ägarandelen. Med delägarskapet i allmänningen följer även rätten till jakt och fiske. Försäljning av skogsråvara (timmer, massaved och skogsbränsle) utgör den viktigaste inkomstkällan, men det finns också allmänningsskogar som äger vattenkraft och bedriver träförädling. Visst kapital finns även fonderat (enligt lag) och en del allmänningar har investerat kapital i lokala industrier och på aktiemarknaden.

För att undersöka hur framgångsrikt inrättandet av denna speciella ägar- och förvaltningsform varit har vi genomfört fem studier, varav tre är generella och två är fallstudier, där olika aspekter undersökts:

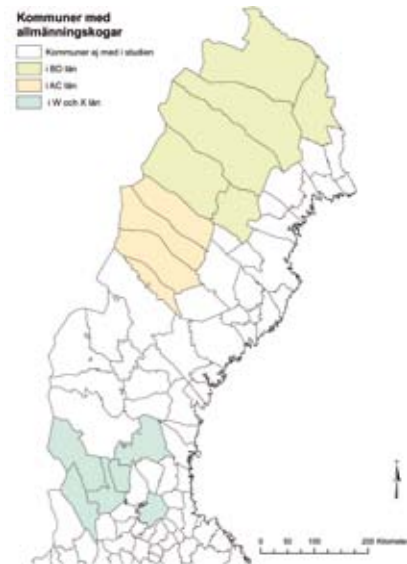
- Produktionsbetingelser, skogstillstånd och skötsel ur ett virkesproduktionsperspektiv (samtliga)
- Skogstillståndet ur ett biodiversitetsperspektiv (samtliga)
- Allmänningsskogens funktion som ”förebild” för delägarna (fallstudie i Tärna Stensele Allmänningsskog, TSA)
- Avkastningens storlek och användning samt hur nöjda de lokala delägarna är (fallstudier i Jokkmokk, TSA, samt Älvdalen)
- Skillnader i regelverk och styrning (samtliga)

Genom jämförelser med andra ägarkategorier samt regionvis menar vi att vi kan uttala oss om i vilken utsträckning de svenska allmänningsskogarna varit och är ett framgångsrikt koncept.

Skogstillstånd och skötsel

Med hjälp av data från Riksskogstaxeringen 1998–2002 analyserades och jämfördes produktionsbetingelserna, skogstillstånd och skogsskötsel på samtliga allmänningar och jämfördes med den enskilt ägda och enskilt brukade skogen, bolagsskogen samt den statligt ägda skogen inom samma kommuner/regioner.

Resultaten visar att allmänningsskogarna i Västerbotten har relativt likartade produktionsbetingelser (bonitet med mera) som övriga ägarkategorier men samtidigt har de en mycket hög andel gammal skog (Figur 2 och 3). Dessutom är virkesförrådet i respektive åldersklass lägre än för övriga ägarkategorier. Avverkningsnivåerna beräknas ligga på 40 % av beräknad tillväxt. I kontrast till detta har allmänningsskogarna (besparingsskogarna) i Dalarna och Gävleborg en lägre bonitet än övriga kategorier men håller ändå ett förhållandevis högt virkesförråd i varje åldersklass och en hög avverkningsnivå. Allmänningsskogarna i Norrbotten kan sägas inta en mellanställning (Figur 2).

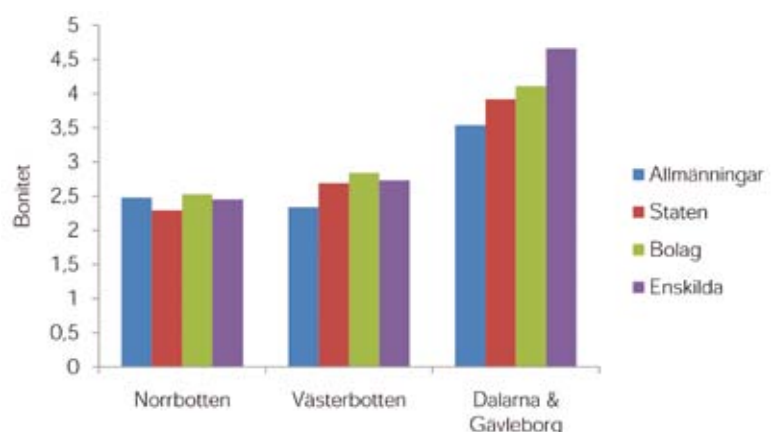

FIGUR 1. Kommuner med allmänningsskogar i Norrbottens (BD), Västerbottens (AC), Dalarnas (W) och Gävleborgs (X) län.

Biodiversitet

Med tanke på den höga andelen gammal skog på allmänningarna i Västerbotten, skulle man kunna anta att biodiversiteten i dessa skogar är högre. Det finns också forskare som menar att bevarande av miljövärden lättare kan tillgodoses med ägar- och förvaltningsformer liknande allmänningsskogarna (se t.ex. Folke *et al* 1998 och Berge 2003). Vi ville därför jämföra mängden död ved, andel skog äldre än 140 år, andel skog med hög lövandel, samt andel gammal skog med hög lövandel i allmänningsskogarna och skogar hos andra ägarkategorier. Våra primärdata utgjordes av Riksskogstaxeringens fältdata 2003–2006 kopplat till miljömålet levande skogar.

Bortsett från det som redan tidigare var känt – att allmänningarna i Västerbotten har en klart högre andel gammal skog – visade analysen inte på några entydiga skillnader mellan allmänningsskogarna och övriga ägares skogar.

FIGUR 2. Bonitet ($SI\ m^3sk/ha\ och\ år$) på produktiv skogsmark ägd av olika kategorier skogsägare inom de kommuner där det finns allmänningsskogar.

TABELL 1. Ägande och brukande av skogsmark i Storumans kommun – en jämförelse mellan icke-allmänningsdelägare, allmänningsdelägare och allmanningen (TSA). *) Antagande: Slutavverkning 86,1%, gallring 10,0%, och övrig avverkning 3,9%

	Bonitet (m ³ sk/ha)	Virkesförråd (m ³ sk/ha)	Produktiv skogs- mark (ha)	Avverkad volym, totalt* (m ³ sk)	Avverkad volym, (m ³ sk/ha)
Ej delägare	2,7	66	65 000	118 603	1,83
Delägare	2,5	67	41 600	22 088	0,53
TSA	2,5	58	38 400	21 000	0,55

En förebild?

En tanke med inrättandet av allmänningsskogarna var att deras skogsbruk skulle fungera som förebild för skogsbruket på den skogsmark som delägarna sköter på egen hand, och att den förväntade aktivitetshöjningen och förbättrade lönsamheten också skulle stimulera lokalsamhällets ekonomi.

För att undersöka om så är fallet valde vi att med hjälp av deklarationsdata från SCB jämföra skogsinkomster (omsättning), kostnader, investeringar, disponibel inkomst och inbetald skatt till kommunen för allmänningsdelägare respektive icke-allmänningsdelägare i en kommun. Storuman blev vår fallstudiekommun eftersom här finns både en stor allmänningsskog som till nästan hundra procent ägs av enskilda privata skogsägare, men också en stor grupp skogsägare som inte har del i allmänningsskogen. Dessa är ägare till fastigheter som fick hela skogsinnehavet utskiftat som enskild brukningsenhet. Virkesförråd och bonitet är i medeltal jämförbara ägarkategorierna emellan. Totalt omfattade analysen deklarationsuppgifter under inkomståret 2000 för 1583 individer varav 871 var bosatta i Storumans kommun medan 712 var boende utanför kommunen.

Avverkningsvolymerna för respektive ägargrupp uppskattades med hjälp av Skogsvårdstyrelsens uppgifter om anmäld slutavverkning samt antaganden om aktuellt virkesförråd och gallringsandel (relativt slutavverkning). På så vis uppskattades

avverkningsvolymerna i den skog som ägs av icke allmänningsdelägare vara tre gånger högre än från den skogsmark som ägdes av delägare i allmänningsskogen, som i sin tur låg på samma nivå som avverkningarna på allmanningen (TSA). Den högre avverkningsaktiviteten bland icke delägarna återspeglas också i mer än dubbelt så stora inkomster från virkesförsäljningen i inkomstdeklarationen, 484 kr/ha jämfört med 191 kr/ha exklusive utdelning från TSA till delägarna. Samtidigt deklarerade icke-delägarna avsevärt högre kostnader (308 kr/ha jämfört med 220 kr/ha) men något lägre investeringar (83 kr/ha jämfört med 105 kr/ha).

Slutsatsen i detta fall blev således att etableringen av en allmänningsskog inte haft avsedd effekt på ökad virkesproduktion och bättre skogsskötsel.

Lokal utveckling och nöjdhet

På vilket sätt har då allmänningsskogarna bidragit till lokal utveckling och hur nöjda är delägarna med att ha delar av sitt skogsinnehav i en allmanning? För att besvara den frågan genomförde vi en brevvundersökning till ett urval (870 fysiska personer, 50 % svarsfrekvens) av allmänningsdelägare i Jokkmokk, Storuman/TSA och Älvdalen. Utdelningen från dessa allmänningar för perioden 1958–2007 utsöktes med hjälp av förvaltningsberättelser, årsrapporter och liknande material.

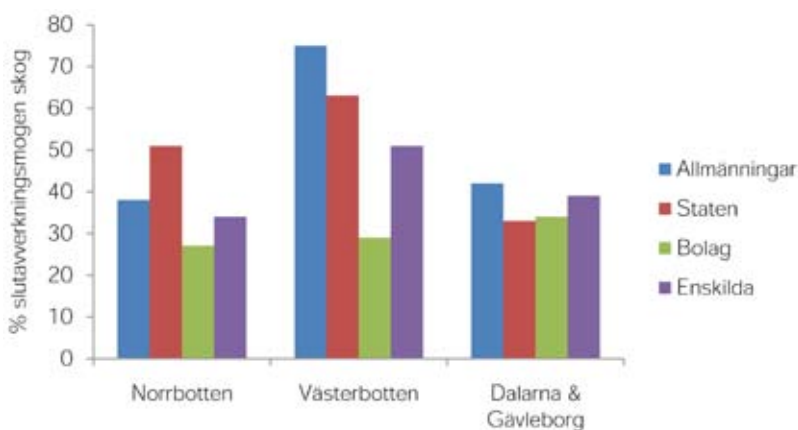
Resultaten visar på tre olika utfall såväl i fråga om utdelning som nöjdhet. Älvdalens besparingskog har genom åren

lämnat de största bidragen till sina delägare (Tabell 2) och lokalsamhället och har också den största andelen nöjda delägare (Tabell 3). Som kontrast finner vi den lägsta utdelningen och minsta andelen nöjda delägare i Storuman/TSA. Jokkmokk befinner sig där emellan. Med andra ord förefaller det som om utdelningens storlek, och eventuellt även hur den fördelas, samvarierar med andelen nöjda delägare. I Älvdalen fördelas utdelningen så att den i huvudsak stannar lokalt, antingen som olika typer av bidrag till delägarnas eget skogsbruk eller jordbruk eller till gemensamma nyttigheter som vägar, lokaler och föreningar. I Storuman/TSA däremot sker utdelningen enbart i form av kontantbidrag och då i relation till vars och ens andel i TSA. Till bilden hör även att det ekonomiska utfallet inom Älvdalens besparingskog baseras på verksamheter inom både skog, vattenkraft och kapital (värdepapper).

Styrning och institutionella förhållanden

Hur skall vi då förstå de stora skillnaderna mellan allmänningsskogarna? Genom att undersöka hur styrningen och regleringen av allmänningsskogarna har sett ut över tid, menar vi att vi hittat en del av förklaringen. Vårt undersökningsmaterial består av vetenskapligt publicerad litteratur, statliga utredningar och lagtexter samt årsböcker, förvaltningsberättelser och liknande med relevans för allmänningsskogar.

Undersökningen visar att från tiden för deras införande och fram till idag har allmänningsskogarna generellt sett varit tämligen hårt bundna av statens olika styrinstrument och politik. Det finns ändå vissa regionala skillnader som åtminstone delvis skulle kunna förklaras av de historiska förhållandena i respektive region. Den större måluppfyllelsen och nöjdheten i Älvdalen (Dalarna) torde åtminstone delvis hänga samman med att här etablerades en gemensam förvaltning i ett område med likartad kultur och normer och där man sedan lång tid tillbaka hade erfarenhet av att samverka. Här var också äganderättsförhållanden mellan stat och enskilda mer klarlagda och

FIGUR 3. Andel slutavverkningsmogen skog på produktiv skogsmark ägd av olika kategorier skogsägare inom de kommuner där det finns allmänningsskogar.

TABELL 2. Utdelning från allmänningsskogen 1958–2007, milj kr omräknad i 2006 års penningvärde.

	Älvdalen	Jokkmokk	TSA
Gemensam nytta	352	-	-
Jordbruk	73	38	-
Skogsbruk	190	85	-
Kontantutdelning	-	76	118
Övrigt	-	29	-
Totalt	615	228	118

den statliga styrningen mindre än i övriga regioner. I Tärna-Stensele (Västerbotten) däremot etablerades allmänningsskogarna under protest från bönderna och äganderättsförhållandena var bristfälligt utredda. Delägarna i TSA fick dessutom sin allmänningsskog utlagd i en annan socken än där de själva var bosatta. Att man i Västerbotten tillämpar kontantutdelning medan man i Dalarna delar ut överskottet som bidrag till delägarnas egna förvaltningsaktiviteter och till gemensamma ändamål har sannolikt också betydelse.

Vad gäller betydelsen av dessa olika lokala förhållanden, överensstämmer våra resultat med annan forskning om vad som kännetecknar framgångsrika allmänningar i andra delar av världen (se t.ex. Elinor Ostroms klassiska arbete "Governing the Commons" från 1990 liksom den vidareutveckling av principerna som genomförts av McKean (2000) samt Ostrom *et al* (2002). Här behövs dock mer empirisk forskning för att klarlägga orsakssambanden. Ansatsen att jämföra mer och mindre framgångsrika allmänningar bör då vara synnerligen lämplig.

Tillkännagivanden

Författarna tackar Jonas Fridman, Göran Kempe och Lina Holmgren för deras medverkan i de genomförda studierna. Vi tackar också Kempe-stiftelsen och Brattås-stiftelsen för finansieringen av desamma.

Ämnesord

Allmänningsskogar, biodiversitet, lokal utveckling, skogsbruk, styrning.

Läs mer

Berge, E. 2003. Joining the Northern Commons: Lessons for the World, Lessons from the World. Opening address, the IASCP Northern Polar Conference., (p. 10). Anchorage, USA.

Folke, C., Berkes, F. & Colding, J. 1998. Ecological practices and social mechanisms for resilience and sustainability, In: Berkes, F. & Folke, C. (Eds.) Linking Social and Ecological Systems, Management Practices and Social Mechanism for Building Resilience. Cambridge University Press, Cambridge, UK.

Holmgren, E. 2009. Forest commons in boreal Sweden. Doctoral diss. Dept. of Forest Resource Management, SLU. Acta Universitatis agriculturae Sueciae vol. 2009:96. ISBN 978-91-576-7443-2. Kan laddas ner från <http://diss-epsilon.slu.se:8080/archive/00002173/>

McKean, M. 2000. Common Property: What is it, What is it Good for, and What Makes it Work, in Gibson, C.C., McKean, M.E. & Ostrom, E. (Eds.), People and Forests: Communities, Institutions, and Governance, Massachusetts Institute of Technology, Cambridge.

Ostrom, E. 1990. Governing the Commons. Cambridge University Press, New York.

Ostrom E., Dietz, T., Dolsak, N., Stern, P. C., Stonich, S. & Weber, E. U. (Eds.). 2002. The Drama of the Commons. Committee on the Human Dimensions of Global Change, National Research Council. Washington: National Academy Press.

Författare

Gun Lidestav är docent vid institutionen för skoglig resurshushållning, SLU, 901 83 Umeå
Tel: 090-786 83 91
E-post: Gun.Lidestav@srh.slu.se

Eva Holmgren har disputerat vid institutionen för skoglig resurshushållning, SLU, 901 83 Umeå
Tel: 090-530 19
E-post: Saivas@telia.com

Carina Keskitalo är är forskare vid institutionen för skoglig resurshushållning, SLU, samt docent i statsvetenskap vid institutionen för kulturgeografi Umeå universitet
901 87 Umeå
Tel: 090-786 50 80
E-post: Carina.Keskitalo@geography.umu.se

TABELL 3. Delägarnas uppfattning om vad allmänningsskogen bidrar med - andel svarande som instämmer helt.

Instämmer i följande påståenden	Älvdalen	Jokkmokk	TSA
- Jag anser att allmännings-/besparingsskogen medför ett bättre nyttjande av naturresursen än individuellt ägande	60 %	45 %	25 %
- Min "allmänning" bidrar till en positiv utveckling i kommunen	82 %	44 %	25 %
- Jag anser att allmännings-/besparingsskogen bidragit till min trivsel i bygden	70 %	45 %	18 %
- Jag är mycket nöjd med att vara delägare i en allmänningsskog	85 %	85 %	49 %

FAKTA SKOG • Rön från Sveriges lantbruksuniversitet

Redaktör: Göran Sjöberg, 090-786 82 96, Goran.Sjoberg@adm.slu.se, SLU, Fakulteten för skogsvetenskap, 901 83 Umeå **Ansvarig utgivare:** Tomas Lundmark, 090-786 82 38, Tomas.Lundmark@sfak.slu.se

Webb: www.slu.se/forskning/faktaskog

Prenumeration: 15 nummer per år för 340 kronor + moms.

SLU Publikationstjänst, Box 7075, 750 07 Uppsala, 018-67 11 00 • Publikationstjanst@adm.slu.se

Davidsons Tryckeri AB, Växjö 2010

ISSN: 1400-7789 © SLU

